

Znanost i društvo

Ivan Kuvačić

Naprijed, Zagreb, 1977.

Knjigom »Znanost i društvo« prikazana su kretanja unutar sociologije i problemi odnosa znanosti i društva koji su svakim danom sve veći.

»Preuzimajući od religije funkciju društvene integracije, sociologija se nužno usmjeruje prema svakodnevnom i aktualnom. Od nje se očekuje da u razmatranju neposrednih društvenih problema pruža takve odgovore koji neće ljude razdvajati i suprotstavljati, već povezivati i ujedinjavati« (str. 9). No, funkcija sociologije nije tako jednostavna niti je tako jedinstveno shvaćena.

Postajući oblikom svijesti građanskog svijeta ona počinje obavljati dvije funkcije. Prva je kritička u odnosu na feudalizam koji je projekcija nebeske hijerarhije, a mistično vjerovanje daje osnovu za nebesko kao glavni faktor društvene integracije. Druga funkcija, integracije novih društvenih odnosa.

Dotadašnji odnos premještanja svih razloga i uzroka u onostranost života i svijeta djeluje kao »pacifikacija metodom premještaja«, čime je osigurana jedinstvenost i nepromjenjenost društvenog sistema. S druge strane, sociologija »nas odlučno vraća zemaljskim problemima i njihovom racionalnom osmišljavanju i rješavanju. Ona time, bar na prvi pogled, suzuje krug pitanja, što nipošto ne znači da time osigurava veću vjerojatnost prikladnijih odgovora, ako oni treba da vrše integrativnu funkciju« (str. 10).

Taj zahtjev za integrativnom funkcijom dovodi do Durkheimove ideje o profesionalnim korporacijama kojom prilikom korporacija stupa na mjesto kršćanske eshatologije kao sjedinjujući faktor.

Suprotno postavljenim problemima o funkcionalnom jedinstvu formira se ideja o nužnom uništenju svakog društva na osnovi unutrašnjih suprotnosti, javlja se marksistička sociologija koja je projekcija proleterskih težnji i koja je zasnovana na Marxovim analizama društva i iz njih proizašlih teza koje su kasnije detaljnije analizirane.

»Teško je zaobići historijsku činjenicu da se sociologija javlja u prelomnim situacijama, kada ljudi odlučno stavljaju u pitanje postojeći socijalni sistem: građanska sociologija se javlja u vrijeme raspada srednjovjekovnog feudalnog jedinstva, a marksistička na osnovi opće krize građanskog pogleda na svijet. To, drugim riječima, znači da je sociologija u svom **izvornom**, autentičnom obliku **komparativno-kritička refleksija** o društvu, koja je usmjerena na prevladavanje rutinske svakodnevnosti putem temeljitog preokreta postojećih stvari i odnosa« (str. 15).

Problemi pristupa

Dominantni trend u sociologiji postaje pozitivistički zasnovan na oduševljenju rezultatima egzaktnih nauka koji se prenose u sociologijsku metodologiju, pozitivizam zasnovan na jedinstvu prirodnih i društvenih znanosti. Ovom trendu se suprotstavlja historizam, za kojeg različitost područja koja se proučavaju moraju biti i na drugi način proučavana. Ovaj put, zasnovan na njemačkoj klasičnoj filozofiji, stvara i razrađuje hermeneutiku svega što je u vezi s čovjekovom djelatnošću i stvaralaštvom.

Da bi ilustrirao sociologijska usmjerenja, I. Kuvačić ih pokazuje u njihovim ekstremnim varijantama: bihejviorističkom, američkog sociologa Lundberga za koga je znanstveno istraživanje valjano jedino ako se može podvrgći empirijskoj verifikaciji. Nasuprot tome, sociološki formalizam Nijemca Geoga Simmela koji na osnovi Kantove filozofije smatra da »empirijsko društvo postaje moguće tek zahvaljujući apriornim, sintetičkim kategorijama«.

Simmelov utjecaj na sociologiju nije bio tako značajan, koliko je to bio utjecaj historijske škole za koju ishodišna kategorija jest »razumijevanje« koje je moguće samo u slučaju onoga što su ljudi sami stvorili, dok se ono što nije njihov proizvod može samo opisivati ali ne i razumijevati.

Iako nije izraziti predstavnik ovog usmjerenja zato što je odlučno kritizirao radikalno razdvajanje prirodnih i društvenih znanosti, Max Weber je uglavnom objekt kritika upućenih teoriji razumijevanja. Za Max Webera sociologija ima cilj razumjeti i objasniti ljudsku djelatnost kao i uzroke i posljedice te djelatnosti. Iz toga što je za njega uz ljudsko djelovanje vezano **subjektivno značenje** pokazuje njegovu težnju da na osnovi toga shvati smisao i značenje svega što je čovjek stvorio, vidljivo je da se kod njega ne nalazi mjesta za naučnu deskripciju i egzaktnu analizu.

Weber svojom »subjektivnom interpretacijom« predstavlja ishodište za mnoge sociologe, posebno u Americi, kao na primjer W. I. Thomasa, za koga je najvažnije u sociologiji moći »ustanoviti kako ljudi definiraju situaciju u kojoj se nalaze«.

Daljnijim prikazivanjem I. Kuvačić nam pokazuje osnovne linije razvoja ove dvije struje na primjer R. N. Maclvera, E. Negela, A. Schutza, C. Levi Straussa i G. H. Gadamera.

Iz spomenutih pristupa vidljiv je veliki utjecaj analitičkog postupka, koji je na osnovu egzaktnih metoda omogućio ekspanziju sociologije kao praktične znanosti koja pomaže da se racionalno osmisle i stvaralački način objasne i time riješe društveni problemi i problemi razvoja Time se ubrzalo njeno prihvaćanje u akademskim krugovima čime se i ona praktično približila psihologiji koja je ranije pošla tim pravcem, ekonomiji i tehnologiji.

Nasuprot tome, historijsko-hermeneutički pravac razvija se kao protivstruja kvantitativnoj sociologiji. Njeno mjesto je najznačajnije kod pripadnika čikaške škole koji se zauzimaju za kvalitetivnu metodologiju u istraživanju. Iako nisu mnogo doprinijeli teorijskom razvoju sociologije, ostaje da historijsko-hermeneutički pristup predstavlja teorijski i humanistički otpor prema zahtjevu za jednodimenzionalnošću i programiranošću pozitivizma u sociologiji.

Iz tih okolnosti razvijaju se dva pristupa prema sociologiji i to akademska težnja »čistoj« sociologiji, kojom se izražavaju težnja srednje klase, i radikalni zasnovan na marksizmu, kao sociologija s gledišta proletarijata. Uz ovu potonju vezana je i afirmacija kvalitetivne metodologije u sociologiji. Pored ovih opredijeljenja, u knjizi nam je izložena analiza funkcionalizma i strukturalizma, dvije varijante pozitivizma koje se pokazuju valjanim na razini proučavanja konkretnih pojava unutar društvenih struktura, ali koje se pokazuju nedostatnima čim prerastu u opće društvenu teoriju.

Znanost i ideologija

Ukoliko je u prvom dijelu I. Kuvačić analizirao i pokazao kretanja i oblike pristupa društva sociologiji, utoliko u ovom dijelu prezentira i osmišljava pojave i probleme kako su oni postavljeni i kako se pokušavaju riješiti u marksističkoj sociologiji. Polazi od same Marxove analize građanskog društva i teorije konvergencije unutar koje su sadržani osnovni prigovori Marxovoj pretpostavci o propasti kapitalizma i razvoja komunizma, zasnovanoj na suprotstavljenosti i borbi društvenih klasa.

Teorija konvergencije nasuprot toj tezi zasnovana je na pretpostavci o približavanju postojećih društvenih sistema kapitalizma i socijalizma. Isključivanje Marxove periodizacije o društveno-ekonomskim formacijama »koja je čvrsto zasnovana na teoriji rad — vrijednost, a usmjerena na ispitivanje društvenog odnosa«, predlaže se periodizacija na osnovi privrednog rasta. Tako se stvara podjela na predindustrijsko, industrijsko i postindustrijsko društvo.

Ne ulazeći u potpunu analizu ovog dijela, navodimo zaključni stav autora: »Stoga je naš zaključak da teorija konvergencije nije rezultat temeljitog misalnog napora, koji stremi, da dohvati Marxov nivo uvida, već su to prije svega pokušaji da se ukazivanjem na neke strategijske promašaje diskreditira Marxova temeljna misao. Iz toga slijedi da ta teorija ima u mnogo većoj mjeri karakter ideološke manipulacije nego naučne teorije« (str. 88).

Pitanje koje postaje sve važnije jest odnos znanosti i društva. Za razliku od prošlog moderno vrijeme izuzetno je zainteresirano da znanstvena dostignuća provodi u praksi. Točnije, zahtjev za povezanost tehnologije sa znanostu postaje imperativnost moderne industrije. Tehnologija se postavlja kao nadstruktura potiskujući čovjeka na položaj pukog sredstva.

Iako u skladu s postojećim društvenim odnosima, tehnologija ima zapreka naročito stoga što se njen razvitak očituje na osnovi posljedica koje su sve očitije i drastičnije, kao put ka kolapsu svijeta. Usporedo s time potreba da se humanost potčini efikasnosti organizacije, osobni život se gubi u kompleksnosti velikih industrijskih sistema, zakonitosti tehnologije i njena determinirajuća uloga postaju imanentni u odnosu na ostale aspekte ljudskog društva i čovjeka.

Buržoazija u nemogućnosti da se i dalje poziva na sebe, kao povijesnu istinu, okreće se znanosti u kojoj pokušava naći osnovu za svoju ideologiju. Odatle gdje je i najjača, u industrijski i ekonomski razvijenim zemljama, posredstvom tehnološke i industrijske dominantnosti pokušava projicirati svoje ideološke koncepte na svijet koji je dosada predstavljao periferiju i time radnu i potrošnu rezervu buržoaskog ustrojstva društva.

Naznačena društvena događanja osnova su Kuvačićeve analize iz osnova Marxove teorije i njoj suprotstavljenih pokušaja dokazivanja ispravnosti društvenih događaja i kretanja.

Sistem i čovjek

Stavljajući akcenat na ljudske potrebe i potpunog čovjeka dolazi se u sukob s onima koji postavljaju sistem kao društvenu bitnost a za koje je čovjek interesantan samo po svojim diferencijalnim i parcijalnim ulogama, koji traže čovjeka prilagođenog sistemskim strukturama. Potrebi za svestranim razvojem ličnosti pretpostavljaju brigu o efikasnosti i funkcioniranju sistema. Glavno pitanje jest kako i što učiniti da ljudi rade i stvaraju potrebe koje žele i hoće. Kuvačić razmatra ta pitanja iz drugog ugla. Za njega je bitno istražiti i iznaći način afirmacije ljudske ličnosti u njenoj svestranosti i potpunosti. Problem ostvarenja slobode ovisi o mogućnosti zadovoljenja čovjekovih potreba. Fenomene

RECENZIJE

suvremenog društva podvrgao je kritičkoj analizi ostavljajući prostor daljnjim istraživanja prikazane zbilje.

Sistem i »totalna institucija«, suprotno slobodi, uvode nas u različita razmišljanja o daljnjem razvoju društva i društvenih odnosa: od futurističkog pesimizma i vizije neprekidnog uspona do suprotstavljanja postojećim procesima unutar kontrakulturnih dešavanjima među mladima.

Budući da ovim nismo uspjeli eksplicirati opsežnu tematiku i rad Ivana Kuvačića, preporučujemo je vašoj pažnji.

Branko Burzić